MÉS ENLLÀ DEL POSITIVISME HISTORIOGRÀFIC I DE LA INGÈNUA CONFIANÇA EN EL PROGRÉS

Walter Benjamin i la seva tesi sobre el concepte d'història

Eduardo Jozami

Autor de textos complexos, moltes vegades fragmentaris, que van des de la crítica literària a la mirada sobre la ciutat i de la reflexió sobre la violència política a l'estudi de la llengua, l'obra de Walter Benjamin ha resultat sempre difícil de classificar. I no tan sols per la diversitat d'interessos que guien els seus treballs, sinó també perquè aquests mostren una orientació filosòfica i política que apareix, en principi, com contradictòria. La influència del romanticisme, amb el seu culte a la tradició, es percep en alguns dels seus primers treballs però no desapareix quan Benjamin analitza Baudelaire i el París del segle XIX com expressió emblemàtica de la modernitat. Els seus estudis sobre grans autors com Goethe, Proust o Kafka que el converteixen, talment era el seu propòsit, en el millor crític literari de l'Alemanya del seu temps (en el concepte jerarquitzat de la crítica com obra d'art autònoma que havia sostingut Friedrich Schlegel), no li impedeixen d'interessar-se per autors o formes d'expressió considerades menors com el periodisme, la ràdio o la literatura de fulletó.

L'anàlisi benjaminiana de la incidència de les noves tecnologies que permeten la reproducció tècnica de l'obra d'art sembla, per moments, encaminar-se vers una visió conservadora, un plany per la desaparició de les formes clàssiques de consum artístic, com s'advertirà més tard, en els escrits d'altres integrants de l'escola de Frankfurt. Benjamin, però, emfasitza les possibilitats revolucionàries de les noves tecnologies i destaca el rol fonamental que el cinema pot lliurar en el combat contra el feixisme. Finalment, i per no estendre'ns més en aquesta enumeració de les tensions que recorren la seva obra, assenyalem que la influència de la teologia jueva que es manifesta des de la seva joventut en la relació amb Gerhard Scholem, apareix d'alguna manera qüestionada en els successius apropaments al marxisme que protagonitza Benjamin des de mitjans dels anys 20. Tot i això, en el seu últim text, les *Notes sobre el concepte*

d'història[1], que mostren un Benjamin radicalitzat en el seu pensament d'esquerres, advertim fins a quin punt la idea messiànica del judaisme segueix essent un component important de la seva visió del món i de la història.

El text pòstum de Benjamin havia de concitar un fort interès per moltes raons. La mort de l'autor transformà el text en el testament d'una víctima del nazisme i, a més a més, el seu to esquinçat i angoixant, li donava un valor testimonial molt rellevant. Constitueixen un document sobre la més dramàtica conjuntura que hagi suportat Europa en molts de segles. Entre la recent ocupació francesa de París i la firma del pacte germanosoviètic[2], no hi cabia la possibilitat de l'esperança. Conscient del seu ingrés a l'infern, Benjamin sostenia però, que l'esperança neix precisament d'aquest estat de desesperació i per això el text té aquesta ambivalència: testimoni concloent de la derrota, assumeix per moments la dimensió èpica d'un himne de combat.[3]

Les *Notes…* van ser donades a conèixer per Theodor Adorno i Max Horkheimer als Estat Units, un parell d'anys després de la mort de Benjamin. Publicades sense introducció ni cap estudi crític, -els seus amics hauran preferit ometre, en una edició d'homenatge les severes crítiques que havien fet a allò que consideraven una desaprensiva utilització de les categories marxistes- resultava difícil que el complex text benjaminià assolís gran repercussió. Per altra banda, la conjuntura política internacional havia canviat amb la declaració de guerra al Reich Alemany pels EUA i la Unió Soviètica. El pessimisme angoixant de les *Notes sobre el concepte d'història* corresponia a un moment de confusió en el qual resultava impensable la derrota del nazisme. Com va ocórrer amb tantes altres advertències sobre les facècies de la socialdemocràcia i la degeneració stalinista, el creixent optimisme que es manifesta en la nova situació va impedir de considerar tot allò que hi havia d'anticipatori en la reflexió de Benjamin sobre els horrors que encara mostraria el nazisme i sobre el món de la postguerra.

---

[1] Publicades també amb el títol de *Tesis sobre Filosofía de la Historia*. N'existeixen nombroses edicions.

[2] Encara que no falten testimonis que parlen de les seves inquietuds per la situació soviètica particularment pel que fa referència als Processos de Moscou, Benjamin seguia creient que era necessari repenjar-se en la Unió Soviètica com única possibilitat de victòria contra el nazisme. Per tant, no és difícil d'imaginar l'efecte desconsolador del pacte Molotov-Ribbentrop que va permetre l'ocupació conjunta de Polònia i el to de les *Notes…* segurament hi té molt a veure.

[3] Això va portar potser a Rudolf Tiedeman, el compilador de les Obres de Benjamin, a qualificar les Anotacions com un manual de guerrilla urbana. Afirmació que, per cert, no pot sostenir-se.

Publicades més tard en Les Temps Modernes, les *Notes*... no van tenir tampoc major repercussió. Això és potser més difícil d'explicar perquè el 1947 –data de la publicació- la revista dirigida per Jean Paul Sartre era l'espai més adequat per imposar un text o provocar polèmiques. Si això no va ocórrer, cal atribuir-ho, principalment, a la creixent influència del Partit Comunista i de la visió dogmàtica del marxisme que expressava, però els que pensaven llavors amb independència del PC, com el mateix Sartre[4], o fins i tot els pensadors més crítics de la Unió Soviètica com Lefort o Castoriadis, no es sentiren atrets per un pensament amb una empremta teològica tan forta com el de Benjamin.

Tampoc l'edició que fa Adorno el 1950 genera més respostes. Caldrà esperar a la publicació d'ell mateix a mitjans dels anys 60 per tal que s'iniciï un procés de revalorització del text benjaminià que encara continua.[5] El moviment estudiantil del 68 va portar un major interès per Benjamin, alhora que va generar als editors frankfurtians el qüestionament de la seva obra per haver amagat la importància que Brecht i el marxisme haurien tingut en el seu pensament més tardà. Les diferències de Horkheimer i Adorno amb Benjamin foren importants en la seva darrera època, encara que de vegades romangueren amagades per les reticències de Benjamin a desplegar tot el seu pensament davant aquells de qui depenia el seu manteniment econòmic i la possibilitat d'abandonar Europa. La magnitud d'aquestes diferències es copsa si recordem -talment ho fa Andreas Huysen- que el tan citat capítol sobre la indústria cultural de la *Dialèctica de la Il·lustració* va ser concebuda, pels seus autors, com una resposta a l'assaig de Benjamin sobre *L'obra d'art en l'època de la seva reproductibilitat tècnica*, de 1936.[6]

El relatiu interès pel pensament benjaminià en el debat de l'esquerra europea dels anys 70, es copsa en un text de Perry Anderson que explica la pluralitat de tendències que s'expressaven llavors en el marxisme europeu. Anderson, autor fortament inspirat en l'obra de Marx i Lenin però molt obert a totes les novetats teòriques en el camp de la

[4] "L'existencialisme de Sartre és a mil llegües del messianisme jueu de Benjamin", escriu Michael Löwy, després d'assenyalar que ambdós sostenen una concepció de la "història oberta". Vegeu Michael Löwy, Walter Benjamin, *Aviso de incendio*, Buenos Aires 2002, pàg. 174.
[5] Reyes Mate**,** *Medianoche en la historia*, Madrid, Trotta 2009, pàg.18
[6] Andreas Huyssen, *Después de la gran división. Modernismo, cultura de masas, posmodernismo*, Buenos Aires, Adriana Hidalgo, pàg. 265.

història i la cultura, cita a Benjamin en diverses oportunitats i assenyala que l'expressió dels seu pensament utilitza tons i imatges absolutament originals pel què fa a la tradició del materialisme històric, però no considera necessari un estudi més profund de la seva obra.

Caldrà esperar un major reconeixement del fracàs del model dels socialismes reals per tal que l'obra de Benjamin –ja reconeguda en l'àmbit dels estudis culturals- tingui una major receptivitat en el camp del pensament d'esquerres i la filosofia política. L'aportació de Benjamin serà valorada en aquesta derrota: "Si hi ha un marxisme possible avui dia, ha de ser utòpic i malenconiós", dirà Enzo Traverso[7], un autor l'obra del qual està fortament influïda pel pensament de Walter Benjamin. Aquesta heterodòxia que abans resultava inacceptable serà ara el gran actiu de Benjamin. La invocació messiànica o la categoria de redempció tan llunyanes a la tradició marxista, i potser per això mateix, permeten avui certa recuperació de la idea revolucionària, estimulen la reflexió dels quins no vulguin enterrar amb el marxisme en crisi tot pensament de la transformació.

Els últims anys, l'important desenvolupament dels estudis sobre la memòria i, en general, la profusió de monuments, memorials i iniciatives que s'expandeix per tot el món, també ha generat una major freqüentació de l'obra de Benjamin. Aquest interès no s'ha traslladat al camp de la història acadèmica on, generalment, només es fa referència a la memòria amb el propòsit d'assenyalar que la història poca cosa hi té a veure. La publicació de *Llocs de memòria*, la compilació dirigida per Pierre Nora –una història de França que no deixa res fora del seu estudi dels "locus" de memòria, des dels grans personatges fins les festivitats, els símbols o les idees com República, Poble o Nació- tindrà una notable repercussió i, des de llavors, quedarà sancionat el que Nora ha anomenat la fi de la "història-memòria".

Inscrivint-se en el camí que va iniciar Claude Lévy Strauss amb la seva crítica a Jean Paul Sartre, en el capítol final de *El pensament salvatge*, i en els treballs de François Furet que impulsaren la revisió del pensament predominant en la historiografia gal·la sobre la Gran Revolució, Nora, per tal d'aclarir les seves afirmacions sobre l'esgotament de la memòria, invoca també una nova relació amb aquell esdeveniment

[7] Entrevista, en *Políticas de la Memoria*, Buenos Aires, CEDINCI, Verano 2006/2007, pàg. 97.

fundador: “Fer la historiografia de la Revolució Francesa, reconstituir els seus mites i les seves interpretacions, significa que ja no ens identifiquem completament amb la seva herència”. El text de Nora defineix una idea de la història que ha fet carrera en el medi acadèmic i que s’assembla massa a la concepció d’aquest historicisme positivista que Benjamin va blasmar. Un esdeveniment passat es converteix en tema de la història quan ja ha perdut significació per a nosaltres, quan es constitueix –són paraules de Nora- “com un passat definitivament mort”. Ja no vivim aquest passat com memòria. Això explicaria –sempre segons Nora- la proliferació de llocs i iniciatives de memòria. L’historiador francès pot mantenir que “es parla tant de memòria perquè ja no existeix”.

Les explicacions de Nora sobre les raons que permeten parlar d’esgotament de la memòria espontània, aquella que es transmetia de generació en generació en les societats predominantment camperoles, tenen punts de contacte amb alguns plantejaments de Benjamin. Per a l’autor de *Llocs de memòria*, l’acceleració de la història, els processos de globalització, massificació, democratització i mediatització, són algunes de les dades que expliquen la fi de les societats de memòria que asseguraven la conservació i la transmissió de valors. Benjamin, també emfasitzà l’empobriment de l’experiència en les societats que havien patit les grans transformacions, procés que s’hauria accentuat amb la Primera Guerra Mundial: els soldats que tornaven de les trinxeres, testimonis muts de la gran catàstrofe, havien perdut la capacitat de transmetre les experiències que havien viscut.

Però si el raonament de Nora té afinitats amb el de Benjamin, les seves conclusions no poden ser més distants. L’autor de *Notes sobre el concepte d’història*, lluny de creure que pugui parlar-se d’un passat definitivament mort, centra les seves reflexions en la manera com aquest passat és recuperat, com entra en constel·lació amb el present i, en definitiva, tant creu que aquest passat no està tancat, que ens recorda que encara n’espera una redempció. Tota l’obra de Benjamin –no només les *Notes*– constitueix una reflexió sobre la memòria, des del seu estudi sobre el despertar i la memòria involuntària en Proust, fins l’anàlisi de la fantasmagoria dels objectes que ens permeten –com en l’obra dels *Passatges*– conèixer la cultura, les il·lusions i els somnis de tota una època. Tot i això, aniríem errats si sostinguéssim que Benjamin no fa història sinó memòria, talment s’ha afirmat per tal de compatibilitzar l’interés creixent per la seva

obra amb l'hegemonia d'un pensament sobre la història que la deslliga absolutament de la memòria.

Benjamin es refereix a si mateix com un historiador format en el materialisme històric, polemitza en les *Notes*... amb l'historicisme i amb alguns dels fundadors de la historiografia positivista, i per tot això seria difícil ignorar que les seves reflexions són també les d'un historiador, sobretot si tenim en compte el treball de recerca de materials d'arxiu que va realitzar per al *Llibre dels passatges* durant tretze anys. La història, escrivia Lucien Febvre, es fa amb documents, però no només amb ells. "Amb paraules, amb signes, amb paisatges i amb teules. Amb formes de camp i males herbes. Amb eclipsis de lluna i morrallers." Aquesta concepció integral del material de la història, aquest "constant esforç per fer parlar les coses mudes"[8] eren també els de Benjamin, ardit buscador de textos, però també col·leccionista d'objectes, observador atent a les transformacions de la construcció urbana, rastrejador de somnis. Per això, encara que l'autor de les *Notes* no semblava excessivament interessat en delimitar les múltiples facetes disciplinàries de les seves intervencions culturals, -la frustració del seu intent de carrera universitària demostra una incompatibilitat notòria amb el món acadèmic- el que sí que podem assegurar és que no hagués acceptat que se l'exclogués del camp de la història. A més a més, tal com concebia la seva feina, resulta evident que no podia acceptar una distinció definitiva entre la història i la memòria. La distinció principal en l'esquema benjaminià, i que d'alguna manera es sobreposa a l'anterior, es planteja entre l'historiador historicista que simplement recopila dades, i el materialista, que para atenció a tot allò que no arribar a ser, analitza també el què podia haver estat. Fa, en conseqüència, un treball de memòria.

L'obra de Benjamin és un exemple de rigor intel·lectual i d'obsessió per tenir cura dels detalls menys rellevants. Hi ha en Benjamin una ètica de la investigació que rebutja les respostes fàcils i el porta a replantejar-se una i altra vegada els seus interrogants. Tot i això, o més ben dit, gràcies a això, va qüestionar severament la propedèutica que oferia la historiografia positivista amb Niehbur, Ranke o Foustel de Coulanges, els quals creien possible analitzar el fet històric amb la precisió de les ciències naturals. Talment feren els fundadors de l'escola dels *Annals*, Benjamin també consideraria risible l'actitud dels historiadors que reten culte als fets sense veure en quina mesura són ells

[8] Lucien Febvre, *Combates por la historia*, Buenos aires, Planeta Agostini 1993, pàg. 232

mateixos els que els construeixen.[9] Però com assenyala Reyes Mate, no es tracta d'una simple qüestió metodològica la que separa a Benjamin de la història positivista: en les Notas hi trobem l'esbós d'una altra teoria del coneixement que no creu necessari atenir-se als fets ni adoptar el model de la ciència, ni fer fàstics a qüestions metafísiques.[10]

D'altra banda, la pretensió positivista de reconstruir la història com realment ha estat segons la clàssica definició de Theodor Ranke, recollida per Benjamin a les *Notes,* amagava, de fet, el sentit polític de la labor historiogràfica. Si la història, en el sentit modern de la disciplina, pot considerar-se constituïda a començaments del segle XIX, és interessant d'analitzar quins són els temes dels grans historiadors d'aquest segle. Auguste Thierry i Jules Michelet, a França, Niebuhr o Ranke a Alemanya, coincidirien a assenyalar que la seva obra tendeix simplement a la reconstrucció del passat, però la necessitat d'explicar la Gran Revolució i el debat sobre les formes que adoptarà la unitat alemanya pesa tant en els seus respectius treballs que no s'ocultaran ni tant sols al lector més desprevingut. Si tota l'obra de Michelet és –com sosté Francois Chatelet- la història de la constitució del poble francès, és obvi que aquest text –més enllà de l'immens valor historiogràfic que segueix tenint avui dia i que de vegades sembla ocult per la retòrica romàntica de l'autor –és un text polític i això mateix pot dir-se d'aquells mestres alemanys els quals no oculten massa la política de Bismark[11] rere les seves minucioses investigacions.

Aquesta història és sempre política. Resulta fàcil advertir-ho en el cas de Michelet, carregat d'entusiasme per la Revolució, i potser resulti menys evident en aquells que, com Foustel de Coulanges –també citat per Benjamin- creuen en la possibilitat d'abordar l'objecte històric, ignorant tot el que ha esdevingut des de llavors. Aquests últims són, però, els que més clarament renuncien a apropiar-se de l'autèntica imatge de la història, "que llampega un instant", els que renuncien a comprendre la relació del passat i del present. Aquells que creuen que, a la manera del ja citat Pierre Nora –i potser amb altres instruments d'historiador, però amb una perspectiva similar- aquest passat és definitivament mort.

---

[9] Febvre, *op. cit*., pàg 236.
[10] Reyes Mate, *op. cit.,* pàg. 21
[11] Francois Chatelet, "L'Histoire", en Francois Chatelet, (dir), *Histoire de la Philosophie*, Vol. VII, Paris, Hachette 1973, pàg. 215 i següents.

El qüestionament a la història historicista té també per a Benjamin un sentit polític més profund. Susan Buck Morss, assenyalà que, amb la seva *revolució copernicana*, Benjamin havia pres a la història la seva funció legitimadora. Perque el qüestionament a l'historicisme permet a Benjamin assenyalar que els historiadors s'atenen als fets, que consideren el passat com definitivament donat i es neguen a "raspallar la història a contrapèl", tenen empatia amb els vencedors i que d'aquesta manera es consolida la legitimació retrospectiva d'una història que és la d'aquells que sempre han vençut.[12]

La idea benjaminiana de la història es sustenta en un paral·lelisme entre la tasca de l'investigador i la lluita de la classe oprimida, considerada com el veritable subjecte del coneixement històric. No sempre és fàcil distingir a quin d'aquests dos aspectes es refereix perquè, en el què li interessa assenyalar en les *Notes,* entre ambdues instàncies existeix un acord essencial. "El materialisme històric –llegim en la Nota 17- afronta un objecte històric tan sols quan aquest se li presenta com a mònada". En aquesta constel·lació de passat i present que cristal·litza amb la detenció del temps, Benjamin hi veu una instància messiànica, una oportunitat revolucionària en la lluita pel passat oprimit. A continuació però, assenyala que aquesta oportunitat revolucionària permetrà que salti una determinada època del curs de la història, una vida d'una època o la recuperació d'una obra dins una vida. El text sembla referir-se tant a una acció política dels oprimits que porta una època passada al present, com al treball de l'estudiós que recupera una obra o una vida.

En alguns textos anteriors a les *Notes,* com *L'autor com a productor*, del 1934, i *L'obra d'art en l'època de la seva reproductibilitat tècnica*, del 1936, hi trobem una forta influència de l'experiència soviètica i també, com s'ha assenyalat, una actitud menys previnguda davant l'estalinisme. En aquests treballs, Benjamin apareix molt preocupat per suturar la distància entre els productors i consumidors de l'art i els productes culturals i destaca algunes experiències com la de les cartes enviades pels obrers soviètics als diaris, que ell veu com l'intent d'acabar amb el confinament de l'escriptura com pràctica d'una minoria. Aquest esperit és el que guia també les *Notes,* amb aquesta relativa indiferenciació entre la pràctica de l'intel·lectual i la lluita dels

[12] És convenient d'aclarir que Benjamin es refereix a l'historicisme en un sentit ampli, que inclou a tots els historiadors que creuen possible la reconstrucció d'allò que realment ha esdevingut i que actuen amb aquesta empatia amb els vencedors denunciada en les *Notes*.Com resulta evident, aquesta idea benjaminiana abraça molt més enllà de l'anomenada escola històrica alemanya, que sorgeix a finals del segle XVIII i a principis del XIX, com una reacció a la Il·lustració.

oprimits. És obvi, però, que Benjamin, que sempre va defensar la seva autonomia com escriptor i el seu treball en solitari, no podia ignorar el distint estatut d'ambdues activitats, encara que reivindiqués l'element polític que els era comú.

La referència a la classe oprimida que lluita, suggereix clarament una notòria diferenciació amb la concepció leninista de la ideologia revolucionària. D'una banda, classe oprimida no és sinònim de classe obrera. Encara que el sentit de l'expressió no és clar, sembla referir-se a un subjecte més ampli, que inclou no només els obrers, sinó al conjunt dels empobrits i els humiliats. De l'altra, Benjamin atribueix la condició de subjecte del coneixement a aquells que lluiten, i llavors l'element subjectiu adquireix tota la seva importància. És la pràctica dels oprimits el què els ubica en aquest mirador privilegiat i no, simplement, el lloc que ocupen en el procés productiu. Aquesta valoració de la pràctica de la lluita dels oprimits es veu reforçada per la menció que fan les *Notes* d'Augusto Blanqui i el grup Espartaco de Rosa Luxemburg. Segurament l'autor de les *Notes* no pensava específicament en les estratègies de lluita de l'un i de l'altre, sinó en tot allò que ambdós simbolitzaven. Blanqui, anomenat "l'empresonat" –va passar a la presó la major part de la seva vida– era qüestionat pels marxistes que rebutjaven la seva política insurreccional que consideraven merament putschista encara que no podia oblidar-se que havia estat el gran protagonista de les tres revolucions populars franceses del segle XIX. Per la seva banda, Rosa Luxemburg, impulsora de l'estratègia de vaga general, concedia a la lluita de masses una jerarquia que resultava menys evident en la tesi leninista del *Què fer*, que fa èmfasi en la ideologia dels intel·lectuals i la construcció del partit.

La invocació de Rosa Luxemburg obliga a pensar en una altra afinitat, la que podria existir entre el pensament de Benjamin del progrés com marxa vers la catàstrofe i les previsions de Rosa sobre l'esfondrament necessari del capitalisme. La discussió travessava tot el camp del pensament marxista sense que resultés fàcil ubicar als contendents: tant Edouard Bernstein com Rosa Luxemburgo, representants de les ales extremes, dreta i esquerra de la socialdemocràcia alemanya, creien en la teoria de l'esfondrament, mentre que Lenin refutava aquesta idea i sostenia que només serviria per a mantenir el moviment obrer en el quietisme. Aquest últim càrrec semblava adequar-se millor a la postura de Bernstein que a l'activisme de Rosa, assassinada el 1919 quan preparava la insurrecció.

El debat era complex perquè Marx havia afirmat la llei de la tendència al descens de la taxa de guanys, però s'havia preocupat per assenyalar contratendències que podien compensar el seu efecte. Rosa Luxemburg sostenia que el capitalisme requeria, per tal d'evitar la crisi de l'existència de mercats no capitalistes, per la qual cosa –a judici seu– l'extensió mundial del sistema havia de portar necessàriament a la crisi final. Encara que la idea de l'esfondrament va seguir subjacent en molts discursos, la consolidació del poder en la Unió Soviètica va traslladar a un pla més polític la discussió sobre el possible final del capitalisme.[13]

Benjamin sentia la imminència de la catàstrofe, però els seus plantejaments es diferencien dels arguments sobre l'esfondrament, centrats en l'anàlisi del funcionament de l'economia capitalista. L'autor de les *Notes* no pensava només en la fi d'una manera de produir i la seva substitució per una altra, sinó que el desastre que albirava tenia molt a veure amb una crisi civilitzatòria més àmplia, talment advertim en l'alarma que expressa per la manera com s'ha exercit la dominació de la natura i el rescat que fa dels plantejaments utòpics de Fourier. A més a més, els pensadors marxistes que sostenien la inevitabilitat de l'esfondrament, creien naturalment que la fi del capitalisme seria seguida per la instauració del socialisme. El pensament de Benjaminn sembla més complex. No dubtava que la burgesia hauria de desaparèixer a conseqüència de les seves contradiccions, però es preguntava si moriria per ella mateixa o a mans del proletariat. D'això en dependria la pervivència d'un patrimoni cultural de més de tres mil anys. Podria el proletariat acomplir aquesta tasca? Si no fos així, "tot estaria perdut". "És necessari –conclou Benjamin- de tallar la metxa encesa abans de que l'espurna arribi a la dinamita".[14] Si l'esclat esdevenia, no només el capitalisme podia desaparèixer.

Ja sabem que les *Notes* varen ser escrites en la conjuntura dramàtica de la victòria nazi i la deserció soviètica, els anys 40, però el text que acabem de citar fou publicat més de deu anys abans. Això demostra no només que aquesta visió desesperançada va dominar bona part del període d'entreguerres sinó, també, que els temors de Benjamin sobre el futur de la humanitat tenien fondes arrels i no estaven tan sols inspirats per l'amenaçant expansió del nazisme. Un altre escrit de finals dels anys 20, clau per a apreciar l'interès

[13] Sobre la controvèrsia de l'*esfondrament*, cal veure Lucio Colletti, *El marxismo y el "derrumbe" del capitalismo,* México, Siglo XXI, 1983.
[14] Walter Benjamin, *Calle de mano única*, Madrid, Editora Nacional 2002, pàg.52.

de Benjamin per les avantguardes literàries i artístiques, mostra una mirada igualment obaga. No són temps per a l'optimisme fàcil dels socialdemòcrates, la resposta comunista ha de ser "l'organització del pessimisme". Tot i això, és possible seguir pensant en la revolució, i en aquest rumb haurà d'encaminar-se l'ebrietat del surrealisme.[15]

La crítica benjaminiana de la idea del Progrés -potser la seva originalitat més important pel què fa referència a la tradició marxista- té també relació amb les terribles despeses humanes i socials d'aquest procés. La filosofia hegeliana de la història explicava aquests danys –les floretes aixafades per la marxa de tota gran figura- com necessaris. Dins d'un desenvolupament de la història guiat per la raó que fa que els interessos particulars ajudin a la realització d'una finalitat superior, res d'allò que ha esdevingut pot considerar-se gratuït o innecessari. Però Benjamin es preocupa menys per les grans figures que per la gent corrent i –a diferència de Hegel- tampoc no creu necessari distingir entre els petits esdeveniments i els grans, ja que una humanitat redimida considerarà que res d'allò que ha esdevingut en el passat pugui considerar-se irrellevant ni que estigui definitivament perdut.

Els costos exorbitants del progrés, tan clarament plantejats en el poema de Bertold Brecht "Preguntes d'un obrer que llegeix", i que recorda els milers de víctimes que va produir la realització del que avui considerem grans monuments civilitzatoris, revelen per a Benjamin la impossibilitat d'escindir en la història els fets i els documents de cultura i de barbàrie. L'autor de les *Notes* no està disposat a creure que aquestes fites de barbàrie hagin d'acceptar-se com part d'una finalitat superior: perquè dubta profundament del sentit d'aquesta marxa del progrés i perquè ha triat mirar la història d'una banda distinta que la dels vencedors.

Marx va descriure amb tota gravetat els crims que fitaren el procés d'acumulació primitiva i que van permetre el naixement del capitalisme i la política despietada que els colonitzadors varen aplicar als països ocupats. Tot i això, no va poder deslliurar-se d'una teleologia del progrés, el farcell més pesat de l'herència hegeliana, i que el duia a entendre aquests dolors com a passes vers la plena constitució del mercat mundial

[15] Walter Benjamin, "El surrealismo. La última instantánea de la inteligencia europea", a *Ensayos*, Vol. VII, Madrid, Editora Nacional, 2002.

capitalista, pressupòsit necessari per a la victòria posterior del proletariat. La socialdemocràcia alemanya va anar esporgant aquesta visió dels matisos que abundaven en l'autor d'*El Capital*, fent de la idea de progrés la clau d'aquest evolucionisme economicista denunciat per Benjamin.

D'aquesta distinta actitud vers el progrés, en deriva també una altra manera d'entendre la revolució. Per a la socialdemocràcia alemanya, confortablement ubicada en el camí de la història, la mateixa idea de revolució resultava tan innecessària com perillosa. Els comunistes no poden merèixer aquest retret. La concepció de la insurrecció, aplicada l'octubre per Lenin i Trotsky, no té res a veure amb l'actitud pacient i confiada d'aquells que esperen que, pel simple discórrer del temps, arribaran al paradís. La insurrecció és un acte formidable de voluntat política, una ruptura en el continu de la història, però el camí que seguiran els bolxevics, l'èmfasi principal en el desenvolupament de les forces productives, també té relació amb la idea d'un camí irreversible vers una nova societat, en la mesura que s'avenci en la construcció de les bases econòmiques. Encara que la seva actitud no era passiva com l'espera socialdemòcrata, els comunistes no creien menys que ells que estaven caminant en el sentit de la història.

Repensar a Benjamin 70 anys després de la seva desaparició, davant d'una realitat mundial tan diferent –però que res no autoritza a mirar amb benevolència- permet apreciar l'actualitat de la seva obra. Benjamin ens ofereix una concepció alternativa a aquells que avui dia promouen els treballs de memòria com una simple compensació davant el tancament d'un passat que actualment ja no tindria res a dir-nos. La denúncia del rol de la història com legitimació dels vencedors, el rebuig del temps històric com una continuïtat que no concep suspensions ni ruptures, l'assenyalament de l'íntima relació entre cultura i barbàrie, la idea que el passat ens segueix convocant a la redempció, marquen orientacions fecundes. No només per tal d'abordar una historiografia que s'encarregui del reclam de Nietzsche en la segona de les intempestives –"necessitem la història per a la vida i per a l'acció"– sinó per a reprendre un llegat que, en tots els ordres del pensament, mostra cada vegada més vitalitat.